

უძველესი კვალი სოფელ ზოვლედან

ქართლში, კასპის რაიონის ისტორიულ სოფელ ზოვლედში, ბევრი საინტერესო ძეგლია. თქვენს ყურადღებას შევაჩერებთ ერთ ნაკლებად ცნობილ ეკლესიაზე, რომელიც სოფლის დასავლეთით მდებარე მთის კალთაზეა აგებული. ეკლესიის ხილუეტი შორიდანვე მოჩანს. გზა სოფლიდან მდინარე ზეხმელას ნაპირს მოუყვება და სოფელს გაცილებული, მთაზე ეკლესიამდე მისასვლელად ორ ბილიკად მიემართება. მთის წვერზე ასელისას ეხებავთ, რომ თლილი ქვით ნაგები მცირე დარბაზული ტიპის ეკლესია მდებარეობს მთის პატარა გავაკებაზე. ეს მოსწორებული ზედაპირი, რომელიც შენობას დასავლეთის მხარეს ეკერის, ეზოს ფუნქციას ასრულებს. ეკლესიასა და ეზოს გარშემო ფლეთილი ქვით ამოყვანილი გალავნის ნანგრევი შეიმჩნევა. რაგვარი იყო გალავანი და როგორ შემოსაზღვრავდა ეზოს ძნელი სათქმელია, რადგან იგი მთლიანად დაზიანებულია და ადგილ-ადგილ მიწის პირამდეა დასული.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ზოვლეს წმ.გიორგის ეკლესია უცნობია, მხოლოდ



სურ. 1. ზეხმელის წმ. გიორგის ეკლესია.
ზელი სამხრეთ-დასავლეთიდან

მცირე ინფორმაცია არის მოცემული "საქართველოს ძეგლთა აღწერილობაში" [1], სადაც ეკლესია თარიღდება VI-VII სს-ით, მაგრამ მთელი რიგი ნიშნების მიხედვით ნაგებობა VII ს-ის ბოლოს, VIII ს-ის დამდეგს უნდა ეკუთვნოდეს. მცირე



საინფორმაციო სტატიაში აღნიშნულია, რომ ბოელეს წმ.გიორგის ეკლესია დარბაზულია, ნაგებია თლილი, მოწითალო, ზორბლისფერი ქვით, ქაშხუცილიან მიშენებული აქვს დაბალი ეგეტერი, აქვს ორი შესასვლელი - ეგეტერიდან დასავლეთის მხრიდან. მაგრამ სტატიის სიმკირის მიუხედავად მასში გარკვეული უზუსტობანი მაინც არის. კერძოდ, გვემის ნახაზზე ეგეტერის აფსილში სარკმელი ვაჭრილი. ეკლესიის დათვალიერებისას კი ამკარაა, რომ ეგეტერის აფსილში სარკმელი არ არის და არც კვალ იმისა, რომ ოდესმე ყოფილა ღიობი. ასევე არანაკლებ მნიშვნელოვანია სხვა უზუსტობანიც. დასავლეთის ფასადზე კარის კრილი საკუთბველის პირდაპირ სიმეტრიულად არის მოთავსებული, მაშინ როცა სარკმელი და კარი ერთ O-W ღერძზე არ მდებარეობენ და კარი სამხრეთითაა გადაწეული. ასევე, სიმეტრიულად ვაჭრილი სამხრეთის კარი აქ გვემაზე ასიმეტრიულად, დასავლეთის მხარეს არის გადაწეული. როგორც ჩანს ავტორებს ეკლესია გულმოდგინეთ არ აუზომიათ და მისი სქემატური გეგმა შეუხრულებიათ.

შენიშნაში შეკეთების კვალი შეიმჩნევა რუხი ფერის ფილაქვის გამოყენებით, მაგრამ მას არ აქვს რაიმე მხატვრული ღირებულება. იგი მიკვება თვდაპირველ ფორმებს, მაგრამ არღვევს კედელში ქვის წყობის პირვანდელ მთლიანობას. ეკლესიის თვდაპირველი სახე ძირითადად შემორჩენილია და მისი მხატვრული ღირებულები ნაგებობის ცალკე ეკლესიას აუცილებელს ხდის.

ეკლესიის ძირითადი სივრცე მარტივია, დაუნაწევრებელი. ძირითადი დარბაზი აღმოსავლეთიდან ნალისებური აფსილითაა დასრულებული და გადახურულია ცილინდრული კამარით. აქ არაა პილასტრები და მათზე გადაყვანილი თაღები. ეკლესიაში სამი შესასვლელია - დასავლეთიდან, სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდან (უკანასკნელი ამჟამად ამოშენებულია და კანკელი წინ, ჩრდილოეთ კუთხეში მდებარე, სწორკუთხა ნიშად არის გადაკეთებული).

ეკლესიის მთავარ სივრცეში საკუთბველის აფსიდის წინ დგას სამშალიანი კანკელი. შემორჩენილია ქვის კიდურა სვეტები და გაშლილი ფოთლების რელიეფით მორთული კაპიტელი, თაბაშირით გაკეთებული ოთხკუთხედიანი თაღები, რომლებზედაც მოხატულია წრეები, ქვედა ნაწილში კი თაბაშირის ფილები, რომლებზეც ამოჭრილია წრეები შიგ ჩასმული ტოლმკლავა ჯერებით. ამჟამად კანკელი დაზიანებულია. მას გამოკიდული აქვს კანკელის საფრენი შუა სვეტები და თალი საერში არის გამოკიდებული. კანკელი ხაჭირებს დროულ გამაგრებას.

ბოელეს წმ.გიორგის ეკლესიის არქიტექტურა მთელი რიგი ნიშნებით ეპასუხება ქართული ხუროთმოძღვრების განვითარების ადრეულ პერიოდს. ესენია: თავშეკავებული ზომები (7,70 x 6,70), დამატებითი სათავის სამხრეთის მხარეს, სივრცის დაუნაწევრებლობა, კედლებისა და კამარის პლასტიკური დაუმუშავებლობა, სამხრეთის ეგეტერის ერთ აფსიდი, კედლის თავისუფალი სიბრტყეები, სადაც მთელი ზედაპირი სადაც არის დატოვებული, მხოლოდ ერთადერთი სარკმელია ვაჭრილი აღმოსავლეთის მხარეს ერთ მთლიან ქვაში ნაკეით თაღოვანი თავსართით. საერთოდ შენობაში ძირითად შთაბეჭდილებას თვით ქვის წყობა ახდენს. კედლის პერანგი ერთმანეთთან მიღწოდ მიწვობილი ქვის კვადრებისგან შედგება. ქვების სიმაღლე ერთ რიგში თითქმის ეკვლიან თანაბარია, პრიზონტალური ნაქრის მთლიანობა იმეითად თუ ირრევა, ისეც კვანძული შეკეთების წყალობით. თვალს აცერობს ქვის წყობის სისუსტე და სისუფთავე. სუფთად თლილი ქვის ზუსტი წყობა და სივრცის დაუნაწევრებლობა პილასტრებითა და თაღებით, შენობას ერთბაშად მთლიანს წარმოუფლგნს შიგ შესულ ადამიანს. მაგრამ ეს ორი სივრცითი უჯრედისაგან შემდგარი ერთმანაბრა. თუმც ეს არაა ცხოველხატულად გაერთიანებული სივრცე.



მაგრამ ეს ორი სივრცითი მონაკვეთი აფსიდისა და დარბაზისა შიშნე განუწყვეტელ ერთიანობას, ერთიან ლაქონურ სივრცეს ქმნის. ამ ერთიანობას გვეგმის ლაქონური ერთად და სუფთად თლილი ქვით გამოყენებასთან ერთად ისიც განაპირობებს სივრცეს არ ძერწავს არაფერი, მასში მყარი, სუფთა კედლის საზღვრებია მთავარი. თვით აფსიდის მხრები კაპიტელებით, რომლებიც დარბაზისა და საკურთხეველის მიჯნაა, ერთი კედლის ძირში იწყება, აკვება მთელი კედლის სიმაღლეს, გადადის კამარაზე, შემდეგ მეორე კედელს ჩახდევს და ამდენად სივრცის შემომზარგველ ერთიან ზოლადაა ქვეული.

ქართული ზურთმოდერების ადრეული პერიოდის ერთნაირი ტიპის ძეგლებთან - აკანაბა-VI ს. [2], ოლითისი-VI-VII სს. [3], თეთრი-წყარო-V-VII სს. [3], კაცხი-VI ს. [4] ზოელს წმ.გიორგის ეკლესია გარკვეულ მსგავსებას პოულობს. აქ ჩამოთვლილი ტაძრებისათვის, რომლებიც მსგავსნი არიან გვეგმის ხასიათითა და არქიტექტურული მასების კონცეფციით, შეიძლება ჩამოეყალიბოთ სივრცის გადაწყვეტის ერთიანი ზოგადი თვისებები: ნაგებობათა სივრცის ერთიანი აღქმა,



სურ. 2. ზოელის წმ. გიორგის ეკლესია. აღმოსავლეთი ფეხაღი

ველა დეტალის სიეხადე - აქ არაფერი არ არის დაფარული, ველა ხაზი და ფორმა მკაფიოდ და ხაზგასმულადაა გამოყენილი; გაწონასწორებულობა, რასაც ქმნის აფსიდისა და დარბაზის დამოკიდებულება, სივრცის ეხადი ერთიანობა, რაც იქნება ნაგებობის შემომსახურელი მტკიცე კედლებით და რაც მათ კლასიკური სიმყარისა და უცვლელობის შთაბეჭდილებას ანიჭებს.

ერთი შეხედვით, ზოელს წმ. გიორგის ეკლესიის ოსტატის შემოქმედებამაც მთავარი დამთავრებულობისა და სიეხადისაკენ მისწრაფებაა. შენობის პროპორციები, შეიძლება ითქვას, კარგად არის გათვლილი. თვალს არაფერი წარიტაცებს. ველა ხაზი თავიდან ბოლომდე ნათელია. საერთო კომპოზიცია და დეტალები თავისუფლად



აღიქმის. ამავე დროს იგი არ გვიტყობს ჩრდილისა და სინათლის თამაშით, კომპოზიციის დინამიკითა და დამაბულობით. კედლები და კამარა არ გამოიყვანება პლასტიკური დამუშავებით. საერთოდ შენობა უფრო მკაცრი ჩანს, რამდენადაც კედლის სიბრტვეზე, ქვის წყობაზე მოდის აქცენტი. ვეღა ეს ნიშანი მას უდავოდ "კლასიკური ხანის" ძეგლთა სიახლოვეს აყენებს, მაგრამ აქ მთავარ მხატვრულ მიმართულებასთან ერთად სხვა ტენდენციებიც ამჟღავნებს და ზემოთ ნახსენებ ეკლესიებთან შედარებისას ნათელი ხდება მისი ადგილი ქართულ ხუროთმოძღვრებაში. ნაგებობების არქიტექტურაში უკვე გარკვეული ძიების პროცესია ჩანახული, რაც განვითარების სხვა ეტაპისთვისაა დამახასიათებელი. კრძომი, დასავლეთი კარის ასიმეტრიული მოთავსება დასავლეთის ფასადზე, კამარის ასიმეტრიული მოხაზულობა, დაპირისპირებანი სიმეტრიულ აღმოსავლეთის ნაწილსა და დასავლეთის ასიმეტრიულ კომპოზიციას შორის, მოკლე კომპაქტურ სწორკუთხედსა და ნაეის ზეახიდულ კამარას შორის. აქ გარკვეული ორმაგობა გვეგმისა და სიერციხის გადაწყვეტას შორის. სიერციხის გადაწყვეტაში დიდ როლს ასრულებს განათება. დასავლეთი კარის ასიმეტრიულად გაჭრას განათების სხვა ეფექტი შემოაქვს. აქ აღარ არის ერთიანად განათებული სიერციხე, როგორც ეს "კლასიკურ ხანაშია". აქ ერთი სარკმლისა და ორი კარიდან შემოსული სინათლის ნაკადი მოდის სამხრეთის კედელზე. შიგ შემსვლელი ადამიანი ხედება სამხრეთი კარის წინ დაგროვილ განათებაში, რომელსაც აჩერებს და აგუბებს ჩრდილოეთის მასიური კედელი და ამდენად სამხრეთის კართან განათების შემდეგ პირველი, რასაც ხედავს ადამიანი ეს ყრუ ჩრდილოეთის კედელია, ხოლო შემდეგ თვალი გადახედავს ნახევრად ჩანჩქელბუნებულ დანარჩენ სიერციხეს და იგი ბუნებრივად შეივრძნობს კონტრასტს დანარჩენულ და განათებულ ნაწილს შორის. ზოგჯერ, ზემოთ ჩამოთვლილი ძეგლებისაგან განსხვავებით, სადაც განათება "ემორჩილება" და მკაფიოდ და ცხადად გამოკვეთს ფორმებს და რომელიც ერთიანი სიერციხის ერთბაშად აღქმის პირობაა, განათება მეტ კონტრასტებს ქმნის. ერთი ადგილის მეტად, სხვისა კი ნაკლებად განათება განაპირობებს, რომ არქიტექტურული მოხაზულობა არამკაფიოდ იკითხება - სიბნელეში რჩება. ამგვარი განათებით არქიტექტურული ფორმები შერბილებულია. შემსვლელი სხვანაირად აღიქვამს კედელსა და კამარას, რომელიც ანარეკლი შუქით შედარებით რბილად მოიხაზება. ამ ანარეკლ შუქს მიხვავს თვალი სამხრეთი კარის წინ დაგუბებული სიერციხიდან ზევით კამარისაკენ, რომელსაც აქვს ასიმეტრიული მოწყობილობა. ერთი კალთის ძირი ნაღისებურად ამოდის, მეორისა კი ნახევარწრიულად. აქ განათება ერთ-ერთი კომპონენტია იმისაც, რომ ახსილისა და დარბაზის სიერციხე ერთმანეთს არ გამოეყოს. ახსიდში გაჭრილი ერთადერთი სარკმლიდან შემოსული სინათლე იღვრება დარბაზის სიერციხეში და აღწევს სამხრეთის კარამდე, რომელიც განათებათა ურთიერთგადაკვეთის ადგილია და ამ ხერხით დარბაზისა და საკურთხეველის ახსიდი ურთიერთშეღერილი ხდება. ამდენად, ჩვენს მიერ ნახსენებ ძეგლებსა და ზოგჯერ ეკლესიაში ვხედავთ განვითარების ორ სხვადასხვა საფეხურს: საერთო დამუშავარ მშვიდ სიერციხესა და მასიურ, მკაცრ საფასადო სიბრტვეებს მძლავრი ტექტონიკური ფორმებით ორიაღეთის ოლთისსა და თეთრ-წყაროში, კაცხსა და აკანუბაში და შედარებით მსუბუქ ატმოსფერო სიერციხის მასში ნაკლებად მძლავრი, შერბილებული ფორმების ნარათებით ხოლმე წმკვიარვის ეკლესიაში. ამ ნიშნებით ხოლმე ეკლესია სცილდება "კლასიკურ ხანას" - VI-VII ს-ის დასაწყისს და უფრო VII ს-ის დასასრულს უახლოვდება, ხოლო ზედა ზღვარი კი არ შეიძლება ძალიან დავამოროთ VII ს-ის დასასრულს, მით უფრო თუ გაეიხსენებთ, რომ VIII-IX ს-ის პერიოდის ცალნაკანის



ტიპის ძეგლების გეგმა უფრო გართულებულია და ინტერიერი უფრო მეტადაა დამუშავებული. ზოელეს ეკლესიისთვის დამახასიათებელი ნიშნები წარმოადგენს "გარდამავალი ხანის" უშუალო წინამორბედად გვისახავს, რასაც კიდევ უფრო ნათლად გვიჩვენებს ზოელეს შედარება VIII-IX ს-ით დათარიღებულ "კოხტა ლეთისმშობელთან", სადაც უფრო მკეთილად და თვალში საცემად ჩანს ოსტატის მაძიებლობა, ვიდრე ზოელეს წმ.გიორგის ეკლესიაში. ამ უკანასკნელში მხოლოდ დიდი ხნის დაკვირვების შემდეგ ვამჩნევთ ამ მხატვრულ ზერხებს. ზოელეს ოსტატად ეძებს დაპირისპირებას ნაწილებისას, მაგრამ არა მკვეთრს, როგორც არის "კოხტა ლეთისმშობელში", რომლის ოსტატსაც თითქოს საერთოდ არ იზიდავს მშვიდი, გაწონასწორებული, სიმეტრიული კომპოზიცია. ზოელეს წმ.გიორგის ეკლესიაში დაპირისპირება სულ რამდენიმე ზერხით არის მოცემული.

ამას გარდა, ზოელეს წმ.გიორგის ეკლესიაში გარკვეული წინააღმდეგობა ნაგებობის გარე სახესა და შიდა სიერცეს შორის. თუ ფასადების მხრივ შენობა მკვიდრად და მასიურად იდგმება, შიდა სიერცეში ერთმანეთს ეწინააღმდეგება კედლის მასივი და სიერცის მოძრავი განვითარება. მაგრამ აქ კედლის მასივი ჯაბნის სიერცის მოძრაობას, როცა "კოხტა ლეთისმშობელში" ოსტატი არ ზოგავს საშუალებას შექმნას ძლიერი და ეფექტური, კონტრასტულად მოძრავი ინტერიერის შთაბეჭდილება.

ამგვარად, ზოელეს წმ.გიორგის ეკლესიის როგორც კომპოზიციურ გადაწყვეტაში, ისე დეტალებში ჩანს ძიება ერთღარაზიანი არქიტექტურის სიერცისა და კომპოზიციის მხატვრულ ამოცანათა გადაწყვეტისა. მასში ჩანს უკვე შეგნებული რღვევა ძველი ტრადიციებისა და ახალი მხატვრული მიდგომით ახალი ფორმების ძიებისა, თუმცა ეს ძიება ჯერ კიდევ არ არის აქტიურად დაძრული, მხოლოდ მცირე ფორმებით გადმოივება და ქვის წყობას, თავისუფალ სიბრტყეს კვლავ წამყვან როლს უტოვებს. აქედან გამომდინარე შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეკლესია განეკუთვნება ორ სტილისტურად განსხვავებულ ეპოქათა მიჯნას და მშენებლობის საეარულო თარიღად შეიძლება მივიჩნიოთ VII ს-ის ბოლო და VIII ს-ის დამდეგი.

ზოელეს წმ.გიორგის ეკლესია მშენიერი მაგალითია იმისა, თუ როგორ იცვლის სახეს ქართული ხუროთმოძღვრების "კლასიკური" პერიოდი და ადგილს უთმობს ახალ ე.წ. "გარდამავალი ხანის" ძიებით აღსავსე ხუროთმოძღვრებას.

-
1. თ. ქარუმიძე, საქართველოს ძეგლთა აღწერილობა, 1990, 223.
 2. ლ. რჩულიანი, ქართული ხუროთმოძღვრების სამი უცნობი ძეგლი, ქართული ხელოვნება, 1948, ტ. 2, 27.
 3. ნ. რუხინაშვილი, რ. შერვლიანი, ძეგლები თრიალეთის - ოლთისი და თეთრიწყარო, 1948, ტ. 2, 47.
 4. ე. ცინცაძე, კაცხის სვეტი, ძეგლის მუგობარი, 1962, ტ. 3.